

RECENZJE

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 78 (1)/2026, s. 161–169

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2026.007>

Andrew Burnett, *The Roman provinces 300 BCE–300 CE: Using coins as sources*, Cambridge University Press 2024, ss. 362

W jednym ze swoich artykułów poświęconych badaniom mennictwa rzymskiego Carol Humphrey Vivian Sutherland, w kontekście założeń metodologicznych pracy z monetami, posłużył się stwierdzeniem: „The emperors did not write history themselves”¹. Dobrze oddaje ono realia pracy z materiałem numizmatycznym, w szczególności pod względem badań nad ideologią, propagandą czy też (auto)prezentacją cesarzy rzymskich². Sformułowanie to wydaje się równie adekwatne do badań nad mennictwem prowincjonalnym, które ze względu na swoją specyfikę i zdecentralizowanie w stosunku do emisji pochodzących z Rzymu oraz w zależności od lokalizacji mennicy prezentowało nieco inne, „lokalne” treści. Najnowszą publikację Andrew Burnetta – wybitnego numizmatyka, specjalisty od mennictwa prowincjonalnego i współautora katalogów *Roman provincial coinage*³ – należy rozpatrywać jako syntetyczne kompendium wiedzy na temat metodologii badań nad men-

¹ C. H. V. Sutherland, *The purpose of Roman Imperial coin types*, „Revue Numismatique” 1983, no 25, s. 82.

² Zob. m.in. K. Balbuza, *Aeternitas Augusti. Kształtowanie się i rozwój koncepcji wieczności w (auto)prezentacji cesarza rzymskiego (od Augusta do Sewera Aleksandra)*, Poznań 2014.

³ A. Burnett, M. Amandry, P. P. Ripollès, *Roman provincial coinage*, vol. 1: *From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC–AD 69)*, London 1992; A. Burnett, M. Amandry, I. Carradice, *Roman provincial coinage*, vol. 2: *From Vespasian to Domitian*

nictwem różnych miast/regionów, w szczególności we wschodniej części Imperium Romanum. Praca pt. *The Roman provinces 300 BCE–300 CE: Using coins as sources* ukazała się nakładem Cambridge University Press w ramach serii „Guides to the Coinage of the Ancient World”⁴.

Książka składa się z siedmiu rozdziałów, które w sposób chronologiczny omawiają rozwój emisji pieniądza w basenie Morza Śródziemnego, počawszy od III w. p.n.e. aż do ostatnich emisji prowincjonalnych z okresu rządów cesarza Dioklecjana (284–305 n.e.). Monografia została opatrzona licznymi ilustracjami – łącznie ponad 200 reprezentatywnych typów monet – i ponadto 16 mapami, a także ponad 50 sekcjami informacyjnymi, w których autor w formie notatki, tabeli czy też wykresów rozwija niektóre z analizowanych kwestii.

We wstępie Burnett podkreślił główny cel książki:

By adopting a largely chronological analysis, this book seeks to explore and explain them, and in this way show how the provincial coinage as a whole can be explained by the changes which took place in the Roman world, and how, in turn, the coinages can throw new light on those changes (s. xxxiv).

Materiał źródłowy, który analizował autor, to w zdecydowanej większości monety prowincjonalne, które pochodziły z ponad 700 ośrodków miejskich i w odróżnieniu od numizmatów wchodzących w skład opracowań *Roman imperial coinage* charakteryzowały się większym stopniem zróżnicowania, zarówno ze względu na stosowane wyobrażenia, jak i różne systemy denominacyjne. Burnett sformułował założenia metodologiczne swojej pracy w następujący sposób:

(AD 69–96), London 1999; M. Amandry, A. Burnett, *Roman provincial coinage*, vol. 3: *From Nerva to Hadrian (AD 96–138)*, London 2015.

⁴ P. Thonemann, *The Hellenistic world: Using coins as sources*, Cambridge 2015; C. Rowan, *From Caesar to Augustus (c. 49 BC–AD 14): Using coins as sources*, Cambridge 2018; L. Kallet, J. H. Kroll, *The Athenian empire: Using coins as sources*, Cambridge 2020; L. M. Yarrow, *The Roman Republic to 49 BCE: Using coins as sources*, Cambridge 2021.

Most important of all, however, is to remember that almost any generalisation about the provincial coinage will have exceptions, often substantially so. City coinage was mostly produced in over 700 cities by small groups of prominent citizens, not as the result of an imposed imperial policy. Even at a provincial level (rather than that of individual cities), different regions behaved differently (s. xxxvi).

Należy podkreślić, że autor posługiwał się terminem „prowincjonalny” (*provincial*) zamiennie ze zwrotami *city* oraz *civic* w odniesieniu do poszczególnych przykładów numizmatów, co jest powszechną praktyką w angielskojęzycznych opracowaniach tematu⁵.

Recenzowana książka skupia się na prezentowaniu procesów historycznych, które wpłynęły bezpośrednio na zmiany w mennictwie prowincjonalnym, jak chociażby zjawisko romanizacji, której konsekwencje były widoczne w poszczególnych częściach Imperium Romanum z różnym natężeniem i odmiennymi skutkami. W rezultacie nie należy zakładać, że praca Burnetta w sposób całościowy przedstawia tak rozległy materiał źródłowy, jakim są emisje prowincjonalne – łącznie ponad 70 000 typów monet, pochodzących wyłącznie z okresu cesarstwa. Poszczególne rozdziały miały za zadanie w większym stopniu zarysować różnorodność i atrakcyjność badawczą mennictwa prowincjonalnego, któremu badacze historii starożytnej w porównaniu z mennictwem imperialnym poświęcają mniej uwagi.

W rozdziale pierwszym *Precious metal coinages at Rome and in the provinces* (s. 1–43) autor skupił się na najwcześniejszych znanych nam nominałach, potwierdzonych od III w. p.n.e. na Półwyspie Apenińskim, a także na terenach, które Rzymianie podporządkowali sobie w tym stuleciu. Nie ulega wątpliwości, że najwięcej uwagi wymagało omówienie roli srebrnego denara, który od czasów drugiej wojny punickiej uzyskał

⁵ Na przykład M. Grant, *The decline and fall of city-coinage in Spain*, „The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society” 1949, vol. 9 (1/2), s. 93–106; A. Hostein, *Civic coinage*, w: *The Oxford handbook of Greek cities in the Roman Empire*, eds. A. Heller, M. Hallmannsecker, Oxford 2024, s. 26–45.

status podstawowego środka płatniczego w Wiecznym Mieście. Jak pisał Burnett,

Precious metal coinages were reformed, across the Empire, in the reign of Nero. It has been known for a long time that, although the gold and silver coinage remained stable for almost a century from Augustus to Nero, nevertheless in about 64 Nero reduced the weight of the gold and reduced both the weight and the fineness of the silver (s. 22).

W kontekście reorganizacyjnych działań Nerona autor przedstawił różne argumentacje obecne w dyskursie naukowym, jak chociażby prezentowanie reformy ostatniego przedstawiciela dynastii julijsko-klaudyjskiej jako próby dostosowania denara do standardów prowincjonalnych monet srebrnych⁶. Autor podjął się również opracowania tematu obiegu monet prowincjonalnych, a szczególnie interesujące wydają się przypadki, kiedy duże metropolie (Rzym, Antiochia, Aleksandria) produkowały monety dla innych ośrodków (s. 26–28). Burnett odwołał się w tym miejscu także do dwóch egzemplarzy tego samego typu monety z czasów Klaudiusza (41–54 n.e.), spośród których jedną odnaleziono w Wielkiej Brytanii, natomiast drugą w południowej części dzisiejszych Indii (s. 40)⁷. Wydaje się jednak, że przywoływany kontekst podkreśla raczej rozległą sieć powiązań handlowych, tym bardziej że zdecydowana większość emisji prowincjonalnych miała charakter regionalny⁸.

W kolejnym rozdziale *The beginnings of an Empire in Italy and the Western Mediterranean* (s. 44–76) autor kontynuował analizę początków

⁶ K. Butcher, M. Ponting, *The metallurgy of Roman silver coinage: From the reform of Nero to the reform of Trajan*, Cambridge 2015.

⁷ Wspomniana moneta to aureus (RIC I² 13) z legendą na awersie: TI CLAVD CAESARAVG GERMPM TRP oraz legendą rewersową: CONSTANTIAE AVGVSTI. Numer w katalogu British Museum odpowiednio 1957,1010.32 (Bredgar, UK) oraz 1898,0803.12 (Pudukkottai, Indie).

⁸ Przypadki cyrkulacji monet prowincjonalnych, m.in. z Dacji i Mezji na terenie współczesnej Polski, zob. J. Bodzek, S. Jellonek, B. Zając, *Roman provincial coins found in Lesser Poland: An overview*, „Acta Archaeologica Lodziensia” 2019, t. 65, s. 51–82.

mennictwa rzymskiego z perspektywy przekształceń systemu monetarnego na terenach, które jako pierwsze zostały podporządkowane Rzymowi – Półwysep Apeniński, Korsyka i Sardynia, Sycylia, Afryka, Hiszpania. Szczególnie warty uwagi był kazus Sycylii, gdzie w III w. p.n.e. funkcjonowało kilka systemów monetarnych, lecz po przekształceniu wyspy w prowincję usunięto z obiegu brązowe monety punickie, które zastąpiono monetami bitymi w Syrakuzach, a dopiero po zakończeniu wojny na wyspie rozprzestrzenił się rzymski denar (s. 64–65). W omawianym okresie dominacja Rzymu skutkowała także zaprzestaniem emisji monet innych niż rzymskie w Italii (*The end of non-Roman coinage*, s. 72–76).

Rozwój terytorialny Imperium Romanum (*The growth of an Empire during the late republic*, s. 77–109) stanowił przedmiot rozważań w kolejnym rozdziale.

If the coinage was the only evidence that had survived and an otherwise uniformed observer had tried to write the history of Roman expansion, she or he would not have realised that the Romans had conquered Spain or any territory to the east of Italy (s. 108–109).

Takiego sformułowania użył Burnett, aby wskazać na pewne ograniczenia w pracy z materiałem numizmatycznym. W trzecim rozdziale swojej pracy brytyjski numizmatyk skupił się na kwestiach problematycznych, jak chociażby na występowaniu na terytorium Imperium kilku systemów rozliczeniowych i różnych nominałów. Warto w tym kontekście przywołać np. postać Cyserona, który zarządzał prowincją Cylicją (dzisiejsza południowa Turcja). O tym regionie Burnett pisał tak: „The cistophorus contained less silver than an equivalent value in denarii, and this was the mechanism by which its circulation was restricted to the province [...]” (s. 98). Autor swoje wnioski podsumował w tabeli *The changing patterns of currency in the Roman world during the Republican period* (s. 106–107), w której zestawił poszczególne prowincje, uwzględniając m.in. okres funkcjonowania denara w danej prowincji, moment zaprze-

stania lokalnych srebrnych emisji czy też okres występowania lokalnych emisji brązowych.

W rozdziale czwartym pt. *Whose coins? A model for city coinage in Imperial time* (s. 110–128) autor zmierzył się z problemem zmieniających się realiów politycznych epoki, których skutki były zauważalne w męnictwie zarówno imperialnym, jak i prowincjonalnym. Zmiany strukturalne, a także sama reforma monetarna Augusta stanowiły podstawę funkcjonowania państwa w kolejnych stuleciach. W tej części pracy autor zwracał uwagę również na administracyjną kontrolę nad emisją numizmatów, stąd też wniosek, że: „The *tresviri* survived well into the imperial period, but their office became honorary, and the imperial coinage was controlled by one of emperor’s senior freedman, the *a rationibus*, the secretary of finance” (s. 110). W rzeczywistości, ze względu na brak źródeł, nie sposób ustalić, kto w największym stopniu był odpowiedzialny za treści emitowane na awersach i rewersach w okresie pryncypatu. Współcześnie badacze przychylają się jednak do twierdzenia autora recenzowanej pracy, podkreślając rolę urzędnika *a rationibus*⁹. W świecie nauki występują także różne poglądy na temat możliwości wykorzystywania monet prowincjonalnych – jako środka płatniczego – w różnych częściach Cesarstwa Rzymskiego. Autor w tej kwestii przytacza:

Most assume that a city’s coins were valid everywhere, despite the obvious problems which would have arisen from their different sizes and shapes. But there is an alternative view which would see the validity of one city’s coinage limited to that city. Others views are also possible (s. 126–127)¹⁰.

⁹ L. Claes, *A note on the coin type selection by the a rationibus*, „Latomus” 2014, vol. 73 (1), s. 163–173. Relacja źródłowa na temat kompetencji urzędnika *a rationibus* to przede wszystkim poetycki przekaz Stacjusza, w którym zadaje on pytanie: *quid Ausoniae scriptum crepet igne Monetae* („ile ma dźwięczeć surowca wybitego w ogniu auzońskim Monety?” – tłum. S. Śnieżewski); Stat., *Silv.* 3, 3, 105. Szczegółowo na temat *officium a rationibus* zob. K. Kłodziński, *Officium a rationibus: The office and officials responsible for the imperial treasury*, Leuven 2024.

¹⁰ Dyskusja na ten temat zob. K. Butcher, *Circulation of bronze coinage in the Orontes Valley in the late Hellenistic and early Roman periods*, w: *Les monnayages sy-*

W rozdziale piątym *The revolution of Augustus – and becoming more Roman in the first century* (s. 129–173) Burnett skupił się na różnych przemianach mennictwa prowincjalnego w okresie wczesnego cesarstwa. Za panowania Augusta zarysowały się wyraźne różnice między wschodem i zachodem w kontekście emisji numizmatów w prowincjach. Podstawowa różnica w porównaniu z okresem republikańskim to, jak zaznaczył autor: „Augustus’s portrait appeared on the coins of more than 200 cities across the Empire. This was an enormous change” (s. 131). Widoczne były także różnice w ikonografii wykorzystywanej w Rzymie oraz tej w prowincjach: „From the reign of Augustus, empresses appeared regularly on the provincial coinage, in contrast to the mint of Rome, where they did not appear until two generations had passed” (s. 141) lub też: „[...] nevertheless the character of the majority of the reverse designs remained strongly local” (s. 148). Burnett podjął się również zarysowania zjawiska *damnatio memoriae*, które w okresie cesarstwa bada się przede wszystkim na podstawie źródeł epigraficznych: „[...] coins did not generally suffer the *damnatio memoriae* of a hated emperor after his death. Coin portrait were clearly regarded as having less significance than grander portrait sculptures, despite their widespread geographical presence” (s. 142). Nie oznacza to jednak, że nie dochodziło do niszczenia legend i wyobrażeń cesarzy w mennictwie, w szczególności po śmierci Kaliguli, Domicjana, Kommodusa i Gety¹¹.

riens : quel apport pour l’histoire du Proche-Orient hellénistique et romain? : actes de la table ronde Damas, 10–12 novembre 1999. Bibliothèque archéologique et historique, éd. C. Augé, F. Duyrat, Beyrouth 2002, s. 145–152; K. Butcher, Coinage in Roman Syria: Northern Syria, 64BC–AD 253, London 2004, s. 144; C. Howgego, Questions of coin circulation in the Roman period, w: First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics 25–28 February 2013, eds. K. Dörtlük, O. Tekin, R. Boyraz Seyhan, Antalya–Istanbul 2014, s. 307–317; G. Watson, Connections, communities and coinage: The system of coin production in southern Asia Minor, AD 218–276, New York 2019.

¹¹ A. A. Anzorge-Potrzebowska, *On the search for damnatio memoriae on ancient Roman numismatic artefacts: Research assumptions*, „Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne” 2021, t. 16, s. 107–124; K. Kłodziński, P. Sawiński, *Domitian’s damnatio: A critical case analysis*, „Palamedes” 2019/2020, vol. 13, s. 231–232.

Ostatnie dwa rozdziały to omówienie niektórych zmian w mennictwie prowincjonalnym za panowania dynastii Antoninów (*Reinforcing Greek identity in the golden age of the second century CE* (s. 174–221)), a także w okresie dynastii Sewerów i kryzysu III w. n.e. (*From a kingdom of gold to one of iron and rust in the third century CE* (s. 222–270)). W mennictwie prowincjonalnym tego okresu dominującym językiem była greka. Istniały jednak interesujące przypadki łączenia obydwu języków na numizmatkach zawierających tradycyjnie legendy wyłącznie po łacinie, np. IMP CAES TRAIAN HADRIANOS (zamiast -VS), AVREL COMMODOS (zamiast -VS) czy też M AV ANTONINOS (zamiast -VS) (s. 188). We wschodniej części Imperium funkcjonowały co najmniej trzy mennice – Heliopolis, Laodicea i Edessa, które Burnett określił mianem „mixed” (Box 6.4, s. 190) lub też „the bilingual coins” (s. 194). Niemniej jednak zachował się pewien podział:

However, the reverse design were completely different. In the west they focused on the emperor, both his qualities and his achievements. In the east the emperor remained more or less absent from the reverse, which focused on the internal concerns of each city (s. 197).

Ostatnie emisje prowincjonalne, tak jak wspomniano we wstępie, pochodzą z czasów cesarza Dioklecjana, którego reforma monetarna zcentralizowała i znacząco ujednoczyła system monetarny na terenie całego Cesarstwa Rzymskiego.

Recenzowana praca stanowi wciągającą lekturę, popartą szeroką literaturą przedmiotu (s. 272–303). Dodatkowo wydawca uzupełnił pracę o trzy dodatki, m.in. słownik terminów numizmatycznych użytych w głównej części pracy (s. 304–308) oraz ogólne zestawienie systemów monetarnych, z podziałem na nominały (s. 309–310). Autor oprócz analizy źródeł numizmatycznych wykorzystywał także relacje narracyjne, szczególnie w dyskusji o systemach monetarnych, m.in. Pliniusza Starszego, Cyserona (s. 83–84), Polybiusza (s. 94), Kasjusza Diona (s. 128), Swetoniusza (s. 138), jak również inskrypcje, które także odnosiły się do różnych poruszanych przez Burnetta wątków (s. 35, 83, 124 – Apollodotus, s. 126 – nadużycia kantorów). W recenzowanej pracy nie występo-

wały błędy w treści czy też w zapisie, z wyjątkiem jednego przykładu: *Avg Moneta Iinpetrata (sic!)* (s. 165). Całokształt pracy należy uznać za szczególnie godny polecenia chociażby ze względu na rzadko podejmowany temat w badaniach nad numizmatyką antyczną.

Wojciech Wierzbicki
(Gdańsk)

ORCID: 0000-0002-8485-0402